

СОЦИАЛИСТИК ҚАЗАҚСТАН

САХЕТ 1919 ЖЫЛҒЫ
17 ДЕКАБРЬДЕН
ШЫҒАДЫ

ҚАЗАҚСТАН КОММУНИСТИК ПАРТИЯСЫ ОРТАЛЫҚ КОМИТЕТИНИЦ,
ҚАЗАҚ ССР ЖОҒАРҒЫ СОВЕТИ МЕН МИНИСТРЛЕР СОВЕТИНИЦ ОРГАНЫ

ҚАЗАҚСТАН Компартиясы Орталық Комитеті Комиссиясының күні кешелері баспасөзде жарияланған жұмыс қорытындысы халқымыздың рухани қазынасы жаңа мұралармен толыға түскенін хабардар етті. Мұны бүкіл жұртшылық зор қанағат сезімімен қабылдады. 30—40-ші жылдар кезеңі мен 50-ші жылдардың басында әдебиет тарихынан көптеген қалам қайраткерлері негізсіз сызылып тасталғаны мәлім. Солардың бірі заманының көрнекті ақыны Шәңгерей Бөкеев еді. Шәңгерей европаша білім алған, туындыларын жазып шығаруға машықтанған өнер иесі. Ақынға негізінен «ескіні көкsep, жаңаны жатырқайды» деген айып тағылып келген еді. Ш. Бөкеев творчествосы қоғамның даму диалектикасын тануда қайшылықты сипат ал-

тамдап, Орынбордағы кадет корпусында оқыған ақын орыс тілін жете игеріп, орыс мәдениетімен тереңдей танысқан. Оның М. Ю. Лермонтовтың «Қашқын» атты поэмасын өңін кетірмей, жоғары шеберлік деңгейде аударуы орыс сөзінің бояу-бедерін, кесте-нақышын нәзік түсінгенін аңғартады. Мұның өзі ақынның ұлттық шеңберде қалып қоймай, кең тынысты ақын болып қалыптасуына әсерін тигізген. Шәңгерей шығармаларының басты сарындары өмірдің өтуі жайында топшылау, ескі заманды аңсау, ғылым-білім туралы ой тую, өз өмірінің әр белесін бейнелеу, махаббат, достық, табиғат құбылыстарын суреттеу болып келеді. Шәңгерей көбіне әлеуметтік өмірдің әртүрлі мәселелерін сөз еткенде уайымға бейім тұрады. Оның жол таба алмай

Ш. БӨКЕЕВ.

УАҚЫТ ТЫНЫСЫН ТАНЫТАР АҚЫН

ғаны рас. Мұның себебін ақынның шығармаларынан ғана емес, сол шығармалардың тууына әсер еткен өмір сүру ортасынан, яғни қоғамдық құрылыс қатынасынан іздеу керек.

Шәңгерей XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың басында өмір сүрді. Бұл — қазақ даласында ежелгі феодалдық дәурен ыдырап, капиталистік құрылыс үрдісі етек ала бастаған кез. Қазақ жұртының Россиямен ертеден аралас аудандарында ақша-товар қатынасы жедел дамығандықтан ескінің іргесі сөгіліп, жаңаның елесі көріне бастады. Сезімтал ақынға мұндай құбылыстар ерекше әсер етті. Замандар бойы қаймағы бұзылмай бауыр басқан тірлігі қас қағымда құбыла жөнелуі кімге болса да оқай тиген жоқ. Бұл Шәңгерей шығармашылығына да әсер етті. Сөйтіп оның жаңа қоғамды жатырқау, өткен дәуренді қия алмау сарынындағы өлеңдері дүниеге келді. Бірақ тумысынан зерделі жан бірыңғай тұңғилық бағытын ұстап қалған жоқ. Шама-шарқынша қоғам өміріндегі бірталай құбылыстың қатпарын шыншылдықпен ашты. Ақын творчествосының дені көңіл күйі, махаббат, табиғат лирикаларымен қоса өз уақытының ауанын аңғартатын күрделі ой, көркем топшылауға толы дүниелер болатыны содан.

дағдарып қалатыны да осы тұс. Бірде өмір шындығының шырайын айқын елестесе, бірде тірліктен торығып шыға келеді. Мұндай кезде өзі көкsep отырған дәуірінің де адам үшін ауыртпалық жақтары болатынын ескермейді. Оның:

Адыра дедім Нарынды
Құсы ұшып көлінен,
Құты кетіп жерінен,— деп келетін өлеңдері осындай көңіл әсерінен туған.

Ақын шығармаларының қайшылығы уақыт өткен қоғамдық құрылыстан қол үзе алмауында, соған орай бұқара халықтың түбегейлі арман-мүддесін жете түсінбеуінде жатыр. Бірақ бұл үшін Ш. Бөкеевті бірыңғай кінәлау әділетсіздік болар еді. Себебі: тарихтың толғақты сәттерінде өкілдей күй кешу бір Бөкеевті ғана емес, талай жұрттың талай тарлан перзенттерінің басында болған ғой. Ендеше Шәңгерей творчествосы XIX ғасырдың екінші жартысынан XX ғасырдың бас кезіне дейін созылған кезеңдегі қайшылығы мол қоғамдық өмірдің, әлеуметтік таптар мен топтар тартысының әдебиеттегі көрінісі деп бағалауға негіз бар. Сын көзімен қарап, ой елегінен өткізген жаңа ақын шығармалары өз заманындағы қоғам өмірінің үйлесімдері мен қайшылықтарын шыншыл бейнелеген, әлеуметтік сана мен ой-пікірдің өсу жолын бедерлеген мұра ретінде көдеге асары көміл.

Ш. Бөкеевтің өмір, дүние туралы толғамдары жеке басының көңілі әуенімен жымдасып кетіп отырады. Лирик ақынның түрлі құбылысты өз болмысымен байланыстыра, ұштастыра сезінуі заңды да. Бұдан Шәңгерейдің торығуы қара басының қамын ойлаудан ғана туды деген қорытынды шықпасқа керек. Оның мұңы заман тынысын түсінуден тамырлас, тағдырлас жатады. Сөйте тұра өзі өсіп-өнген қоғамдық қалыптың күйреуін жеке басының трагедиясы деп түсінгенін де жоққа шығаруға болмайды.

Шәңгерей Бөкеев ақындығының бұл бір қыры болса, екінші қыры және бар. Ақын творчествосын биікке көтеріп, халқына қадірлі ететін де осы қасиеті. Қоғам өміріндегі әлеуметтік теңсіздікті айқын бейнелей алмағанымен біраз өлеңдерінде кедейді кемсітпеу, бай мен жарлы деп бөлмеу керектігін ишарат етіп отырады.

Тең көрген бай, жарлыны бала күнім,
Сен кетіп менмендікпен көңілім тасқан,— іспеттес өлең жолдары бағзы бір ойшылдарға тән гуманизм дәрежесінде қалғанымен, даңқ жүрегіннің әлеуметтік теңдікке аңсары ауатынынан хабар береді.

Шәңгерей ескіні ежіктей бермей жаңаның пайдасын түсінген суреткер. Қазақстанның Россияға қосылуы нәтижесінде туған қоғам өмірін-

дегі жаңалықтардың біразын қолдап, қуаттайды. Ақын махаббат тақырыбына, табиғат көріністерін суреттеуге кейде таза өнерлік тұрғыдан келгенімен бұлардан да адамзаттық проблемалар бой көрсетіп отырады. Бұл орайда ол орыстың эстет жазушылары Фет, Тютчевтермен қалыптас келіп жатады. Ақын Шәңгерейдің қазақ ортасында әйелді малға сатуға қарсы шығып, ананы қасиеттеп, жырға қосуы сүйсінерлік іс. Бұл өлеңдерде қыздардың бас бостандығын талап ету жоқ, бірақ олардың қадірін білу бар. Айта кететін бір нәрсе—ақынның тілі, көркемдік кестесі суретшілік бояуымен назар аударатын. Бұған Ж. Аймауытовтың «Мағжанның ақындығы туралы» мақаласында: «Қазақ ақындарында Шәңгерейдің суретшілігі,— сөз күші Мағжанға жақын келеді.

Құйрық атып құпия,
Түлкідей қашқан жымия,
Қараңды үзіп барасың
Бізден де, қайран дүния,— деп толғайды Шәңгерей. Өтіп бара жатқан өмірді бұдан күшті қалай суреттеуге болады»— деп баға бергені дәлел.

Қорыта келгенде, Шәңгерей Бөкеевтің қазақ әдебиеті тарихында өзіндік орны бар. Оның творчествосы қайшылықсыз емес. Бірақ бұдан ақын шығармашылығының рухани мұрамызға қосар үлесі өсте кемімейді. Шәңгерей шығармаларында өмір сүйгіштік рухына адал қалпында қалады.

Ақын творчествосы алдағы уақытта да зерттеле, тексеріле бермек. Шайыр соңында қалған шығармаларды ғылыми байыптылықпен саралап, неғұрлым тұжырымды пікір қорыту көлелі міндеттеріміздің бірі.

Зәки АХМЕТОВ,
Қазақ ССР Ғылым академиясының академигі.

Астраханьдағы гимназияны